

Marie Michlová

BYLI JSME A BUDEM

aneb česká každodennost 1914-1918

ČAS

Edice Český ČAS

Marie Michlová

BYLI JSME A BUDEM

aneb česká každodennost 1914-1918

Marie Michlová

BYLI JSME A BUDEM

aneb česká každodennost 1914-1918

© Marie Michlová, 2013

Editor: © Josef Snětivý, 2013

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2013

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2013

ISBN 978-80-7475-024-3

ÚVODEM

První světová válka působila i na některé současníky poněkud romantickým dojmem. Někteří válku pojali jako boj za budoucí samostatnost českého národa, díky čemuž měli pocit, že navazují na ideály z doby obrození. Jiní byli na Rakousko hrdí, válku považovali za jeho obranu a pořizovali si upomínkové předměty, jako byly třeba kapesní hodinky s obrázkem Františka Josefa I. nebo budíky bubnující vojenský pochod.

„Ve srovnání s pozdějšími krvelačnými bestiiemi nacistickými byli tehdejší naši spoluobčané německé národnosti hotovými beránky a bývalá monarchie rakousko-uherská přes veškeré své krvavé vojenské štramáctví a nespornou politickou persekuci civilního obyvatelstva české národnosti byla pravým idylickým zjevem,“ konstatoval právník František Weyr.¹

Částečně byl idealizovaný pohled na válečná léta dán malou informovaností civilního obyvatelstva o hrůzách bojů na frontě, zatímco vojáci si ne vždy byli schopni uvědomit, jak strádají jejich rodiny bez mužské pomoci, jak hladoví a živoří.

„Ten, kdo zažil v dospělém věku pouze druhou světovou válku (proti které byla první pouhou poměrně nevinnou hračkou) a uvykl na její rozhlasové možnosti, nedovede si asi učiniti správnou představu o oné naprosté neinformovanosti, do níž byl v letech 1914-1918 zaklet český národ!“ dodává František Weyr.²

Je otázkou, zda my nyní, v jednadvacátém století, si dokážeme představit, v jaké situaci se ocitli obyvatelé Českých zemí v té době. Zatímco druhá světová válka je vděčným tématem pro historiky, literáty a filmaře, první světová válka je poněkud pozapomenutou kapitolou nejen našich dějin, v jejichž kontextu se dokonce jeví jako něco ryze pozitivního, něco, co nám dalo samostatnou Československou repub-

liku. Na druhé straně se však zapomíná na ty, kteří se příchodu nové doby nedočkali, padli ve válce, o níž věřili, že bude krátká a bezvýznamná. Umírali i lidé doma... A ti, kteří se z bojů vrátili, byli často poznamenaní navždy.

„Když jsem chodil po Praze, potkával jsem často mladé lidi, vojáky, kteří se vrátili jako ranění a nemocní,“ napsal na samém počátku války tehdy devatenáctiletý student techniky Vladislav Květoň. „Pláště potřhané, fleky po krvi, v obličejích bledí, vychrtlí. To na mne učinilo velmi smutný dojem, plný úzkosti.“³

Válečné oběti dnes připomínají snad jen pomníky v mnoha obcích České republiky.

Touto knihou bychom chtěli věnovat vzpomínku všem, kteří prožívali tuto nelehkou dobu, ať už doma, nebo na frontě. Snad se nám podaří vykreslit jejich každodennost tak, aby si čtenář uvědomil, jak neblahé a obtížné roky to byly.

¹ Weyr, F.: Paměti I., Atlantis, Brno 1999, s. 432.

² Tamtéž, s. 434.

³ Květoň, V.: Vzpomínky z první světové války, Stratos, Praha 1995, s. 5.

PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA

Vzhledem k tomu, že se na přelomu devatenáctého a dvacátého století začaly vztahy mezi světovými velmocemi prudce zhoršovat, mnozí historici se domnívají, že k nějaké válce by na počátku dvacátého věku ať tak, či onak došlo. Francouzsko-německé nepřátelství přetrvávalo již po celé devatenácté století a vyhrotilo se po připojení Alsaska a Lotrinska k Německu roku 1871. Spojence proti Německu našla Francie v Rusku, s nímž uzavřela dohodu již počátkem devadesátých let devatenáctého století. Německo znervóznilo budováním silného válečného loďstva i Británii, ta se proto odhodlala ke spojení se svým historickým nepřítelem Francií a jejich aliance je označována jako „srdečná dohoda“ (1904). Ke zformování celého spojeneckého bloku pak stačila jen smlouva mezi Británií a Ruskem, uzavřená roku 1907. Tyto tři státy vytvořily tzv. Trojdohodu, která měla konkurovat spojení Itálie, Německa a Rakouska-Uherska (ještě v devatenáctém století vytvořily tzv. Trojspolek). Do první světové války nakonec vstoupil Trojspolek (nazývaný též Ústřední mocnosti) ve trochu jiné sestavě, Itálii totiž nahradilo Turecko. Nebyla by to ale světová válka, kdyby v ní válčily jen evropské země a Turecko: Německu vyhlásilo válku Japonsko, které mělo spojeneckou smlouvu s Británií, a navíc roku 1917 přišly na pomoc Trojdohodě i Spojené státy americké. Válčilo se také například v Sýrii.

Osmadvacátého června 1914 v Sarajevu spáchali srbští nacionalisté úspěšný atentát na rakouského arcivévodu Františka Ferdinanda, který byl sám zastáncem mírového řešení konfliktu velmocí, paradoxně se však jeho smrt stala záminkou pro vypuknutí té nejstrašnější války, jakou do té doby svět poznal. Do historie se vepsala jako Velká válka a záhy jako první světová válka – toto označení se plně vžilo až poté, co se lidstvo přesvědčilo o tom, že Velká válka nezůsta-

ne posledním válečným konfliktem světového měřítká, tedy po druhé světové válce.

Nebezpečnou oblastí v Evropě a předmětem sporů byl především Balkán. V červnu 1913 zde vypukla druhá balkánská válka, v níž Srbsko, Řecko, Rumunsko a Turecko porazily Bulharsko. Po atentátu na habsburského následníka trůnu se však v centru pozornosti ocitlo Srbsko, kterému předalo Rakousko-Uhersko ultimátum, přičemž ostrý postup vůči této malé zemi podporovalo také Německo. Nakonec osmadvacátého července 1914 vyhlásilo Rakousko-Uhersko Srbsku válku, následovalo jej Německo, které obsadilo Lucembursko a vyhlásilo válku Rusku a Francii. Ohrožené Francie se zastala Británie, která vyhlásila válku Německu. Postupně bylo do války vtaženo osmatřicet států.

Rakouské tažení na Balkáně vypadá na tomto snímku téměř idylicky...

Podobně jako v případě druhé světové války, i první světová válka měla podle odhadů Němců trvat nanejvýš několik měsíců, ale setkali se mj. s tuhým odporem Belgičanů. Rusové zahájili překvapivý postup proti Němcům, avšak jejich armáda nebyla dostatečně vyzbrojena, úspěch nakonec slavili až v Haliči proti rakouské armádě. Němci postupovali na Paříž, ale byli zastaveni v bitvě na řece Marně v září 1914 – a sen o bleskové válce se rozplynul, začala zákopová válka.

Na západní frontě byly vybudovány zákopy, betonové bunkry a minová pole. Postup jen o několik set metrů znamenal obrovské ztráty na lidských životech. Rakouský konflikt se Srbskem najednou ustupil do pozadí, na jižní frontě byl až do podzimu 1915 víceméně klid, protože Srbsku se podařilo s francouzskou pomocí vytlačit nepřítele ze země, situaci zvrátil až vstup Bulharska do války na straně Ústřed-

Umírali dvou- i čtyřnozí...

ních mocností. Šok způsobili Němci v dubnu 1915, když u belgického města Ypres použili (poprvé v dějinách) chemickou zbraň, nebezpečný plyn, který zabil na pět tisíc vojáků. Úspěšní byli v boji proti Rusku, podařilo se jim obsadit velkou část Ukrajiny i Běloruska, Bukovinu a Litvu.

Rok 1916 se nesl ve znamení obrovských ztrát: v bitvě u Verdunu padlo šest set tisíc Němců a přes tři sta tisíc Francouzů. V bitvě u Sommy Britové poprvé použili tanky, padl zde přes jeden milion osob. Válka měla nebyvalé dopady i na civilní obyvatelstvo, ve válčících zemích probíhaly hladové bouře a hrozila sociální revoluce – ta nakonec vypukla v Rusku počátkem roku 1917 (a znovu v říjnu) a měla velký ohlas v celé Evropě. Rusko z války vystoupilo a nahradily ho v ní Spojené státy americké. V listopadu 1918 vypukla revoluce i v Německu, císař Vilém II. uprchl ze země, Rakousku-Uhersko se rozpadlo. Válka formálně skončila jedenáctého listopadu 1918, kdy Německo podepsalo dohodu o příměří. Z popela zaniklé habsburské monarchie se zrodily nové mnohonárodnostní státy. V důsledku první světové války zahynuly desítky milionů lidí, kromě obětí z řad vojáků byly obrovské ztráty i mezi vyhladovělým civilním obyvatelstvem, svůj velký podíl na hrozivých počtech mrtvých měla také španělská chřipka.

České země před první světovou válkou

Před první světovou válkou byly v neozbrojeném konfliktu nejen světové velmoci. I národy v Českých zemích spolu už od devatenáctého století politicky a hospodářsky soupeřily, zejména Češi a Němci. Zatímco Češi usilovali o zrovnoprávnění v rámci monarchie, Němci požadovali administrativní oddělení německy mluvících oblastí a zavedení němčiny jako státní řeči. V těchto požadavcích nebylo vyhověno ani jedné skupině, nicméně Češi dosáhli jistého vítězství zrovnoprávněním českého jazyka s německým v úřadech a školství. Podle zásady

Arcikníže Karel, pozdější císař Karel I., návštěvou na plzeňských dostizích v roce 1907

„svůj k svému“ měli Češi nakupovat jen české výrobky a čeští výrobci se neměli spojovat s německými firmami. Kromě Čechů a Němců žila v českých zemích také početná židovská menšina.

Na výsluní české politiky vystřídali staročechy (vedené Františkem Ladislavem Riegrem) mladočeši aneb Národní strana svobodomyslná (v čele s Karlem Kramářem). Mladočeši a staročeši se shodovali na dvou prioritách: bojovali za posílení postavení Českého království v rámci habsburské monarchie a za rozšíření volebního práva i mezi méně majetné vrstvy. K česko-německému vyrovnání v Rakousku-Uhersku sice nikdy nedošlo, ale i s přispěním českých politiků a zejména v souvislosti s revolučním hnutím v Rusku a pod hrozbou dělnických stávek byl říšskou radou schválen nový volební zákon, který umožňoval volit všem mužům starším čtyřiaadvaceti let. Poprvé se takto volilo již v roce 1907.

O zlepšení podmínek pro manuálně pracující usilovala Československá sociálně demokratická strana dělnická, zatímco rolníky a venkov zastupovala Agrární strana, vedená Antonínem Švehlou. Na Mora-

Účastníci všesokolského sletu v Turnově
v roce 1907

vě byly populární strany spojené s vírou, tedy strany katolické a křesťansko-sociální. Strana národně sociální přilákala kromě nacionálně smýšlejících dělníků také nižší střední vrstvu. O oddělení českých zemí od monarchie tehdy uvažovali jen radikálové (tzv. omladináři a pokrokáři), mj. Tomáš Garrigue Masaryk, avšak tyto směry získaly důvěru až koncem války, do té doby dávali voliči přednost sociálním demokratům a agrárikům.

Významné osobnosti (v abecedním pořadí)

Edvard Beneš (28. květen 1884, Kožlany – 3. září 1948, Sezimovo Ústí) byl československým prezidentem a působil jako vůdčí osobnost

v prvním i druhém odboji. Doktorát z práv získal roku 1908 ve francouzském Dijonu, habilitoval se v oboru filozofie. Během první světové války pobýval v Paříži, kde organizoval protirakouský odboj a kurýrní službu pro spojení s domácím odbojem. Po vyhlášení republiky byl jmenován ministrem zahraničí a později se stal i předsedou vlády. Jako prezident abdikoval po mnichovské dohodě a znovuzvolen byl roku 1946, o dva roky později abdikoval a za několik týdnů zemřel.

František Ferdinand d'Este (18. prosinec 1863, Štýrský Hradec – 28. červen 1914, Sarajevo) byl následník rakousko-uherského trůnu a synovec Františka Josefa I. V českých zemích vlastnil zámky Konopiště a Chlum u Třeboně. Atentátu, který byl spáchán na něj a jeho milovanou manželku Žofii (pocházela z českého rodu Chotků) v Sarajevu oba podlehli. Byl vášnivým lovcem. V celé monarchii byl spíše neoblíbený.

František Josef I. (18. srpna 1830, Vídeň – 21. listopadu 1916, tamtéž) byl rakouský císař a (mj.) český a uherský král. Na trůn nastoupil v revolučním roce 1848 poté, co se jeho strýc Ferdinand I. Dobrotivý vzdal vlády. Mladičkový císař měl absolutistické tendence, ale díky Říjnovému diplomu z roku 1860 otevřel Rakousku cestu ke konstituční monarchii a o sedm let později přistoupil i na vyrovnání s Uherskem, čímž vzniklo Rakousko-Uhersko. Roku 1854 se oženil se svou sestřenicí Alžbětou Bavorskou, zvanou Sissi, která byla později zavražděna. Jejich jediný syn Rudolf spáchal roku 1889 sebevraždu. František Josef I. byl jedním z nejdéle vládnoucích panovníků na světě a v posledních desetiletích své vlády patřil k nejoblíbenějším habsburským panovníkům, ale jeho pohřeb byl zastíněn válečnými událostmi.

Karel I. (17. srpen 1887, Persenbeug – 1. duben 1922, Funchal na Madeiře) byl poslední rakouský císař, český a uherský král, syno-